

Ölümünün 50. Yılında Devlet Adamı ve Düşünür Sadri Maksudi Arsal

İstanbul 13 Mayıs 2007

Sadri Maksudi ve Tatar Milletinin Gelişimi

Rafael Muhammedinov

Bildirimimim adı “Sadri Maksudi ve Tatar Milletinin Gelişimi” dir. Ben size Tatar milletinin ve Tataristan’ın daha geniş bir panoramasını göstermek için onun adını “Sadri Maksudi Arsal ve Tatar Milletinin Gelişimi” olarak değiştirdim.

Şimdi Sadri Maksudi Arsal bize çok zengin bir miras bıraktı. Tatarlar için bu mirasın en önemli kısmı büyük önderimizin millet ve milletin oluşumu kavramlarına yüklediği anlamdır. Bu konudaki esas düşüncelerinin birkaçına değinelim.

Millet terimini açıklarken Sadri Maksudi temelde Avrupai görüşleri temel almaktadır. Fransız sosyolog Durkheim’ın görüşlerini kabul ederek şöyle demektedir: “Millet etnolojik veya tarihi esaslara istinaden aynı konular altında aynı bir devlet olarak yaşamak arzu ve iradesini besleyen fertlerden mürekkep bir beşeri zümredir”. “Bugün milli idare denilen şey medeni milletlerce bir prensip olarak kabul edilmiştir”.

Sadri Maksudi hiçbir zaman İslam’ı reddetmemiş. Onun rolünü kabul etmiştir. Bu gerçek onun 1917 yılında yazdığı taslak anayasa metni içindeki Tatar milleti tanımında da açıkça görülmektedir. Sadri Maksudi’ye göre İç Rusya ve Sibiryâ Müslüman Türk Tatarları bir milleti oluşturuyordu. Yani millet belirlemede Müslüman sözcüğü var. Ama diğer taraftan Sadri Maksudi milli devlet yalnızca laik bir topluluk olmalı idi. Ulema sınıfının çalıştığı alan ise yalnız manevi hayat ve ahlak kuralları olmalı”, diyordu. Milliyetçilik kavramının kapitalizm ve sosyalizm kavramları ile ilişkileri hakkında Sadri Maksudi gelecekteki “Avrupa hükümetlerinin örgütlenme biçimi sosyalizm ile milliyetçiliğin uzlaşmasından doğacaktır” demektedir. Buradan Sadri Maksudi’nin kapitalizmi sistem olarak tümüyle reddetmediğini, ama insanı ezen vahşi merhametsiz kapitalizme karşı çıktığını anlamak mümkündür. Zannımca Maksudi millet ve milliyetçiliğin oluşumunda sosyal adalet problemine oldukça büyük önem vermiştir.

Şimdi Tatar milletinin evrimini, güncel durumunu ve Tataristan’daki ideolojik düşüncelerin Maksudi’nin görüşlerine uyup uymadığı konusunu kısaca gözden geçirelim. Bolşevikler devrine kadar Tatarlar kültür alanında Ceditçilere ve Kadimcilere, sosyal alanda ise zenginlere ve fakirlere bölünmüştü. Fakat sosyal alandaki zengin fakir, bir diğer bir deyişle sosyal sınıflar arasında fark çok derin değildi çünkü zenginler arasında hayır sahipleri çoktu. Mesela bütün din ve eğitim işlerinin maddi masraflarını onlar kendi üstlerine almışlardı. Ceditçiler, Kadimciler, zenginler, fakirler genelde Müslümanlardı. Ve tek ideolojileri İslam idi. Bu sebeple bu dönemde Tatar toplumu sağlamdı, tek ve güçlü idi. Sovyet döneminde İslam dini toplumsal hayattan tamamen kovuldu ve resmi ideoloji bilimsel komünizm idi. Manevi alandan Enternasyonalistlere karşı milliyetçiler vardı. Sosyal açıdan genelde insanlar eşitler. Kültür alanında Ruslaştırma siyaseti neticesinde yavaş yavaş Rus dilli Tatarlar kesimi oluşmaya başladı.

Komünizm yıkıldıktan sonra hürriyet rüzgârları neticesinde Tatar toplumunda ayrılıklar çoğaldı. Örneğin, kültürde ve manevi hayatta kendini ifade eden beş farklı fikri hareket gelişti: Bu karşıt gruplar; a) Tatar dilli ve Rus dilli Tatarlar, b) milliyetçiler ve enternasyonalistler, c) milliyetçiler ve millete önem vermeyen İslamcılar, d) Tatarcılar ve Bulgarcılar, e) kendilerini “dünya insanları” olarak tanıtanlar kozmopolitler ve milliyetçiler, olarak sayılabilir.

Günümüzde sosyal açıdan zenginler ve fakirler arasında müthiş bir uçurum söz konusudur. Nüfusun %10'unu teşkil eden en zenginlerin gelirleri yine nüfusun %10'unu teşkil eden en fakirlerin gelirlerinin 22 katıdır. İlerlemiş ülkelerde ise bu farkın oranı yalnız 5 veya altı kattır. Finlandiya'da bu fark 3 kattır. Sıradan bir işçi de en zengin işadami da gelirleri üzerinden %13 vergi öderler. Zenginler arasında hayırseverlik sistem olarak yok derecesinde. Bir zaman elit çevreler arasında ideoloji rolünü Tataristan egemenliği, yani Tataristan'ın müstakilliği düşüncesi oynuyordu. Ama Moskova baskısından sonra bu egemenlik kaybedildi ve idari çevreler şimdi bu düşüncüyü tamamıyla unuttular. Tatar içtimai merkezinin yani Tatar sosyal idari merkezinin, kendi program ve ideolojisi vardı ama tamamıyla gerçekleşemedi çünkü bu program milli hareketin resmi iktidarla birlikte çalışmasını öngörüyordu.

Maalesef 1994 yılından itibaren resmi iktidardaki çevreler milli azatlık mücadelesi cephesinden kapitalizmin imkân verdiği şahsi zenginleşme cephesine geçmişlerdi. Bazıları bu ideolojik boşluğu İslam ile doldurmak istediler. Ancak günümüz Tatarları Çarlık dönemi Tatarları değildir. Onların çoğunluğu ateistler ve etnik Müslümanlardır. Bundan dolayı 1917 yılında olan durumu mekanik bir şekilde tekrarlamak mümkün değildir. Mesela milliyetçilerin İslam'a düşkün bir kısmı Tatar halkının Milli Meclisini kurdu. Bu kuruluşun kendine göre Tatar kanı olarak adlandırılan anayasası da yazılmıştı. Ama bu büyük plan gerçekleşmedi çünkü onlar İslam kurallarına çok sıkı bağlıydılar ve gerçek hayattan ve Tatar mantalitesinden, yani kimliğinden, çok uzaktılar.

Son yıllarda Milli Hareket ile alakası olan bazı bilim adamları, düşünürler ve ideologlar kendi düşüncelerini ve ideolojilerini toplumun dikkatine sunuyorlar. Mesela Reşit Safi'nin Tatarlar'ın dünya çapında misyonu düşüncesi, Damir İshakov'un Türk-Müslüman süper etnos yani süper millet düşüncesi, Rafael Hakimov'un Avrupa İslamı yani Avro-İslam düşüncesi, Rafael Beceptinov'un tanrıçılık düşüncesi, Elhaz Buhanov'un orta sınıfı oluşturma düşüncesi bunlara örnek verilebilir.

Benim Tatar toplumuna şahsi teklifim ise, köylerde ve şehirlerde küçük Tatar toplulukları organize etme, Tatarca ceyin denilir, ceyinlar, düşüncesi ve dayanışmacılık ideolojisidir. Zannımca şimdi aydınlarla küçük ve orta burjuvaziyi birleştiren bir ideolojiye büyük ihtiyaç vardır. Bunun sebeplerini şöyle anlatabilirim. Milli kalkınmanın 1988 ve 1994 yılları arasındaki birinci merhalesi kapital ve para hâkimliği devrinde değil ama düşünceler hâkimli devrinde geçti. Buna göre aydınlarımız şu düşüncelerin sahibi olarak toplumun muharrik gücü idi. Kalkınmanın 1994-2006 yılları arasındaki ikinci merhalesinde ise aydınların yazdığı programlara ve projelere göre milli burjuvazinin ve bürokrasinin paraları bu projeler kapsamındaki işletilmeliydi. Ama maalesef bizde Rusya'daki gibi milli burjuvazi meydana gelemedi. Onun yerine öncelikle büyük burjuvaziden önce yalnız büyük komprador ve kozmopolit burjuvazi oluştu. Komprador demek bence milli çıkarıcı olmayan burjuvazi. Bu milli burjuvazinin karşıtıdır. Bu kompradorlar bütün

alanlarda iktidarı tekelleştirdiler, burjuvaziye yol vermediler. Çünkü onların gelecekte kendi rakipleri olacağını düşündüler.

Tarih şunu gösteriyor ki, küçük ve orta burjuvazi ve genelde orta sınıf toplumun en milliyetçi sınıfıdır. Çünkü onlar daha demokratik ve halk kitlelerine daha yakındır. Aydınlarımız ve milli hareketimiz bu orta sınıf ile birlik yaparak bu birliğin siyasi partisini organize ederek seçimler vasıtası ile iktidara gelmelidir. Bu sosyal süreci oluşturmadan Tatar milleti bugün olduğu gibi daimi sosyal kriz içinde kalacaktır. Kompradorların milliyetçilerle temel tezatı şudur: Kompradorlar milleti ve milli kültürü yükseltme bahanesi ile kendi sermayelerini ve iktidarı büyütürler. Milliyetçilerde ise millet ve milli kültür bahane değil, o tek ve gerçek maksattır.

Yukarıda verilen düşüncelerin, teorilerin ve gerçek politikaların en azından ikisi Sadri Maksudi'nin görüşlerine uymaz. Bunlardan ilki bir kısım milliyetçi çevrelerin İslam'ı siyasete alet etmesidir. İkincisi ise de, iktidardaki çevrelerin sosyal adalete önem vermemesidir. Demek ki bu çevreler kendi hatalarını anlamak için Sadri Maksudi'nin mirasını öğrenmesi gerekir. Bazen akçenin gümüş olduğunu biliriz. Bence Tatar toplumunda fazlaca sosyal ve kültürel ayrılıklar olmasına rağmen bütün Tatarları millet olarak yalnız tek bir düşünce, milli azatlık düşüncesidir. Çünkü Tatarın zengini de fakiri de sömürgeci bir toplumun zulmü altında yaşamaktadır. Tatarların bu milli azatlık ipine dizilmiş kendi müstakil felsefesi ve ideolojisi oluşturulmalıdır. Sosyolojik açıdan bakıldığında bu ideolojinin temelinde milletin ihtiyaçları yatmalıdır. Kültür açısından ise bütün felsefe ve ideolojimiz tarih dil, folklor ve edebiyatımıza dayanmalıdır.

Fikrimce Tatarlar için türlü düşüncelerden sırf birisine yani İslam'a, Türkçülüđe veya Batılıcılığa önem verme doğru değildir. Biz Tatarlar komple ve sentezleşmiş bir kültüre sahip bir milletiz. Bu gerçeği Demircan, Abdullah, ve Rafael veya Albert gibi Robert gibi türlü kültürlerden gelmiş adlarımız ve problema gibi kelimelerimiz de yansıtıyor. Yani biz yeniden Ziya Gökalp'in "Türkleşmek, İslamlaşmak ve Modernleşmek" gibi görüşüne tekrar dönmeye mecburuz. Türkiye'deki kardeşlerimizin kültüre de sentezleşmiş ve komplelidir. Bu gerçek babalarımızdan kalmış mirasın önemini ve bazı şeyleri tamamıyla bilmediğimizi veya bilip de dikkat etmediğimizi gösteriyor. Bunun için bu tür konferanslar ve toplantılar Tatar bilim adamlarının ve siyasetçilerinin düşüncelerini genişletir, ufuklarını açar ve onlara pratik faydalar temin eder düşüncesindeyim.